

סימן יד.

בענין מנהגי כתיבת תיבת "דכא" בספר תורה

דברים (כ"ג ב'): "לא יבא פצוע דכה וכוות
שפכה בקהל ה'".

וידוע שכאן הוא המקום היחיד בתורה שנחלקו
ספרי בני ספרד מספרי בני אשכנז ונשתנו
זה מזה, והוא בתיבת "דכה", אם נכתבת בספר
תורה באות ה' כמנהג בני ספרד, או באות א'
כמנהג בני אשכנז, ועיין מנחת שי כאן, ושו"ת
זרע אמת ח"ג (יו"ד סימן קמ"א), ושו"ת תשובה
מאהבה ח"א (סימן ע"א), ולגרא"ז מרגליות ז"ל
בספרו שו"ת בית אפרים יו"ד (סימן ס"ד) ובספרו
שער אפרים (שער ו' אות מ"ד) ובדברינו לקמן
בס"ד.

ובס"ד נראה לי דמחלוקת הספרים הנ"ל תלויה
במה שלמדנו בתלמוד ירושלמי יבמות
(פ"ח ה"ב): "איזהו פצוע דכא כל שנפצעו ביצים
שלו וכו', פצוע הייתי אומר עינו, תלמוד לומר
פצוע שבצד שפכה, אם פצוע שבצד שפכה
הייתי אומר חוטמו, תלמוד לומר דכא, שבא בין
עקיביו. אמר רבי חגי קמי רבי יוסי אין לך נמוך
באדם בשעה שהוא יושב אלא ביציו בלבד".
ופירש בקרבן העדה: "תלמוד לומר דכא, דבר
שנידון תמיד והן הביצים שמונחים בין
עקביו של אדם ונידוכים: אין לך נמוך באדם
וכו', מפרש דכא לשון שפלות כמו דך נכלם",
עכ"ל.

ומבואר שנחלקו בירושלמי מדוע הביצים
נקראים דכא, ולפירוש הראשון
"דכא" מלשון דכה, שהביצים נדכים ונחבטים
על ידי רגלי וירכי האדם, ולפירוש השני "דכא"
מלשון שפל ונמוך, וכקרא דספר ישעיה ואת
דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות

לב נדכים ועיין רש"י שם, ורש"י תהלים (צ"ג ג')
עיין שם.

והשתא יש לומר דבהא גופא נחלקו הספרים,
שאותם הכותבים בספר תורה פצוע
"דכה" באות ה', למדו והבינו כמו פירוש
ראשון דהירושלמי ש"דכה" מלשון מכה
וחבטה, שהביצים נדוכים על ידי רגלי וירכי
האדם, ולכן כותבים דכה באות ה'.

אבל הספרים שכותבים "דכא" באות א', היינו
שהבינו ש"דכא" מלשון שפלות ונמיכות,
מלשון דכא ושפל רוח, ולכן כותבים באל"ף,
ואלו ואלו דברי אלקים חיים.

וכבר כתב מו"ז הגאון ז"ל בספרו קול יעקב
(סימן ל"ו אות ג') ובספרו כף החיים (סימן
קמ"ג אות ל"ד) שלא נמנעו בני ספרד לעלות
לתורה אצל בני אשכנז [שספרי תורה שלהם
כתובים דכא בא'], וכן בני אשכנז עולים לספרי
תורה דבני ספרד [שספרי תורה שלהם כתוב
דכה בה'], זולת שאין לעלות לספרי תורה דבני
תימן בגלל סיבות נוספות ושינויים אחרים,
ודבריו ז"ל ממש כפסק רבו הוא רבינו הגדול
הגאון מהרע"א סומך ז"ל בשו"ת זבחי צדק
החדשות (ח"ג סימן י"א דף ט"ז) שכתב: "בענין
ספרי תימן, אסור לברך עליהם, כי בכתיבת
תימן יש בכולה שינוי אותיות, ופסול לפי הדין,
וכמה פעמים הביאו מהם לבגדאד ומצאנו
שכתיבתם פסולה, ושמו אותם בגניזה" עיין
שם, ודוק.

והנה עד כאן זכיתי וכבר נדפס בחיבורי הדר
יעקב ח"ג (סימן כ"ב), ובעזה"י"ת אחר זמן
מצאתי בספר עלי תמר לירושלמי יבמות (שם דף

כתב שבמנחת שי כתב שבספרי דפוס וגם בכמה ספרים קדמונים כתבי יד כתוב דכא בא' וכו', וידוע שמסורת התימנים בהלכה בנויה על פי הבבלי ועל פי גאוני בבל" עכ"ל.

ויש להבין שהרי הרב עלי תמר בראש דבריו הביא דברי הגאון מקרלין ז"ל שכתב דלבבלי דכא כותבים בה' כנ"ל, ואם כן מהו שכתב: "וידוע שמסורת התימנים בהלכה בנויה על פי הבבלי ועל פי גאוני בבל", והרי מסורת בני תימן לכתוב דכא בא' כדכתב בספר סערות תימן, וזה כיירושלמי ולא כבבלי וכמשנ"ת, וגם לדבריו שלו לא אתי שפיר, דלדידיה הבבלי סובר שאפשר לכתוב דכה בא' או בה', וצ"ב.

ותו היה לו להוסיף שהרי נודע מנהג בני אשכנז בנוי ומושתת על פי מסורת תלמוד ירושלמי ומדרשי וגאוני ארץ ישראל, וכמו שהוא עצמו כתב בספרו עלי תמר בהרבה מקומות, והביא כן מדברות רבותינו הראשונים והאחרונים, ולדוגמא עיין לו שם ברכות (דכ"ו ע"ב, דק"יז ע"א, דקס"ב ע"א, דרצ"ז ע"ב, דש"א ע"ב, דש"ט ע"א, דשי"ג ע"א, דשי"ט ע"א), ושבת (דמ"ה סע"ב, דקנ"ב ע"א), ופסחים (דרי"ג ע"ב, דרכ"ה ע"ב, דרמ"ד ע"א, דרצ"ב סע"א, דש"ט ע"א), ויומא (דשמ"ג ע"א, דשמ"ט ע"ב), וסוכה (דרפ"ה סע"א, דק"ל ע"ב, דקל"ט ע"ב, דקמ"א ע"א), וראש השנה (דרל"ג ע"ב), ומגילה (רס"א ע"א, דס"ד ע"ב, דקכ"ט סע"א, דקס"ב ע"ב, דר"ב ע"ב, דר"ב ע"א), ותענית (דרפ"ה ע"א, דרצ"ט ע"א, דת"א ע"א), וביצה (דער"ה ע"א), וחגיגה (דרל"ב ע"א), ומועד קטן (דרפ"ט ע"ב, דשמ"ה ע"ב, דשס"ח ע"א וע"ב), ויבמות (דר"מ ע"א), וכתובות (רס"ז ע"א, דפ"ב ע"ב), ונדרים (דרפ"ז ע"ב) ועוד ועוד, ועיין בחיבורי נר יהודה (סימן כ"ה), ואכן בני אשכנז כותבים בספר תורה דכא בא', וזה כיירושלמי, וצ"ב. [ועיין לקמיה].

ווכבר ראיתי לסופר המובהק רבי אברהם חסאן ז"ל, ממגורשי ספרד, באגרתו אל רבינו אליה מזרחי ז"ל הנדפסת בשו"ת

ל' ודף ל"א) שהביא דברי הגאון הגדול רבינו דוד מקרלין ז"ל בשו"ת שאילת דוד (סימן א') שכתב שלפי הירושלמי דכא הוא שם אבר הברית ונקרא כן משום ששוכן במקום נמוך, אבל לפי הבבלי יבמות (ע"ה א') דכא פירושו שהאברים שלו כתותים ונדוכים.

והוסיף שהמחלוקת שנפלה בין בעלי המסורה אם יש לכתוב בספר תורה דכא בא', או דכה בה', תלויה במחלוקת הג"ל בין הבבלי לירושלמי, שלדעת הירושלמי שדכא פירושו שהאבר נקרא כן על שם ששוכן במקום נמוך יש לכתוב דכא בא', ואילו לבבלי שהוא מלשון כתישה וכתיתה יש לכתוב בה' כמו או דכו במדוכה, עיין שם.

ובעלי תמר שם תמה על זה וכה כתב: "ולא הבנתי, שהרי בבבלי השם דכא בא לפעמים בה' כמו ביבמות דף ע"ו ע"א, ולפעמים בא' כמו בדף ע"ה ע"א וע"ב, וכן במשנה בבבלי בדף ע"ו ע"א דכה בה', ובדף ע' ע"א דכא בא', ואם כן נראה שלדעת הבבלי שתי הצורות כשרות הן דכא בא' והן דכה בה'", עיין שם.

ולא הבנתי דבריו כלל, דהגאון מקרלין ז"ל דן על צורת כתיבת דכא בספר תורה, ועל דא אמר דלפי איך שהבין הבבלי ענין פצוע דכא דקרא, יוצא שיש לכתוב בספר תורה דכא בא' וכנ"ל, ומה ענין שבספר תלמוד הבבלי כתוב דכא בא' או בה', ואטו יש לסמוך על נוסחאות דידן בתלמוד "המלאות שגיאות למאות" כלשון החיד"א ז"ל הבאתים בחיבורי מנוחת שלום חלק י"א (סימן ס"א) ועיין בכל המובא שם, ופשוט ביותר שהמעתיקים לא דקדקו בזה ופעם כתבו דכא ופעמים דכה, לכן איני רואה שום תמיהה מנוסת תלמוד הבבלי דילן, וצ"ב.

וכתב עוד בעלי תמר: "ועיין בספר בסערת תימן (דף ק"ד) שלפי מסורת תימן יש לכתוב בספר תורה פצוע דכא בא'. ושם בהערה

רבינו יוסף טאיטצאק ז"ל (סימן ט"ו ריש דף ק"ד) שכתב: "לא יבוא פצוע דכא נמצא אותו כתוב בא' בקצת ספרים, ובפרט בכל ספרי האשכנזים", ועוד עיין שם (דף ק"ה) ודוק.

ובעיקר הדבר תמה אני על עצמי שלא עמדו רבותינו הנ"ל במה שכתבתי אני בענייני שבידושלמי עצמו נחלקו בזה שני האמוראים, ולא רק שיש מחלוקת בין התלמודים הבבלי לירושלמי וכנ"ל, ודוק היטב.

ובס"ד עתה נראה לדון בנדון זה לענין הלכה, הנה הגאון מהרי"י אלגאזי ז"ל בספרו אמת ליעקב (דמ"ט ע"א אות ט"ז) כה כתב: "עייין באור תורה למהר"ם די לונזאנו בפסוק פצוע דכה שכתב שצריך לכתוב דכה בה' דכן כתוב בכל ס"ס [-ספרי ספרד] וכן כתב הרמ"ה, ועיין בכנסת הגדולה יו"ד (סימן רע"ט הגב"י אות ט') שכתב שהאריך בזה בתשובתו, וכעת לא זכינו לאורה. ובכל אלה כתב רמ"א ז"ל בהגהה או"ח (סימן קמ"ג) שבשעת הדחק שאין לציבור רק ספר תורה פסול ואין שם מי שיכול לתקנה יש אומרים שיש לקרות בו בציבור ולברך עליו, ויש פוסלים, והרב שיירי כנסת הגדולה כתב ומנהגנו כשאין ספר תורה כשר לקרות בו בלא ברכה" ע"כ. [וספר אור תורה אינו תחת ידי].

ואנחנו זכינו לאור תשובות הרב כנסת הגדולה ז"ל, והדברים בספרו שו"ת בעי חיי יו"ד (סימן רל"ג) שנשאל משה הכהן ז"ל שמעשה שקרא בתורה בפרשת כי תצא ומצא שכתוב דכא בא', ואף על פי שזכר שצריך להיות דכה בה' לא הוציא ספר תורה, שכמדומה לו שאף שצריך להיות בה' לכתחילה, מכל מקום אם כתב בא' לא פסל, ושאל אם הורה נכון, והרב כנסת הגדולה ז"ל למסקנה כה השיבו: "אשר על כן אני אומר שניהם כאחד טובים [ר"ל דכה ודכא], ומאן דכתב הכי לא משתבש, ומאן דכתב הכי לא משתבש, ויישר כוחך שלא הוצאת ספר תורה

אחר, ואף אם בא הסופר לשאול היאך יכתוב - דעתי נוטה שנאמר לו שניהם כאחד טובים עשה הטוב בעיניך", ואחר כך הביא בבני חיי תשובת אחיו רבי יהושע בנבשתי ז"ל בשו"ת שער יהושע (סימן כ"ז) שדעתו דלכתחילה יכתוב דכה בה' כרמ"ה, מכל מקום גם כן כתב שאין לפסול ספר תורה הנכתב בא' ע"ש.

נמצינו למדים שדעתם ז"ל שכל שנמצא בספר תורה הן דכה בה' והן דכא בא' כשר ואין לפוסלו, ואין לכתוב לכתחילה דעת הרב שער יהושע דלכתחילה יכתוב דכה בה', ואילו דעת אחיו הרב כנסת הגדולה דלכתחילה יכתוב הסופר איך שירצה שניהם כאחד טובים ודוק.

ובענייני עם שאיני כדאי כלל, לא הבנתי דברי הגאון אמת ליעקב ז"ל דמה שכתב שמהר"ם די לונזאנו ז"ל בספרו אור תורה כתב שצריך לכתוב דכה בה', ולפי זה אם כתב בא' פסול - הנה ראיתי כי רבים חולקים וכתבו שמהר"ם די לונזאנו באור תורה שם לא הכריע בדבר, וכמו שכתב להדיא במנחת שי דברים שם שבאור תורה העתיק שתי הסברות ולא הכריע, וכן כתב בשו"ת תשובה מאהבה ח"א (סימן ע"א) שהרב אור תורה לא רצה להכריע בזה, ואדרבה בשו"ת בעי חיי הנ"ל צדד שמלשון אור תורה נראה שדעתו שיש לכתוב דכא בא' ועיין שם עוד בזה, ובספר משנת אברהם (סימן ל"ב בביאור אות ב') כתב משם הרב סדר אברהם וספר דברי חכמים שדעת מהר"ם דלונזאנו שיכתוב דכא בא', אבל הוא חולק עליהם וכתב שהרב הנ"ל לא הכריע, ויותר נראה לומר דשעתו שלכתחילה יכתוב דכה בה' ואם כתב בא' אפשר שבדיעבד כשר עש"ב.

ולאמור יש להבין מהו זה שהביא באמת ליעקב שם דברי רבינו רמ"א בהגהה הנ"ל על ענין כתיבת פצוע ענין דכה, דרמ"א ז"ל מיירי בגוונא שהספר תורה אכן פסול בודאי ולכולי עלמא, והביא המחלוקת אם לקרוא

בספר הפסול הזה ולברך עליו או לא, אבל כאן גבי דכה שכתב בא' מנא לן דפסול, שיחולו על זה דברות הרמ"א ז"ל, ואדרבה לקמיה יתבאר דרכים מכשירים גם כשכתב בא', ועיין.

ולפי הנראה הרב אמת יעקב ז"ל ^{לשעמיה} ^{אורח חיים} ¹²³⁴⁵⁶⁷ שהבין מדברי הרב אור תורה שבכתב דכה בא' פסול ולכן שייך דברי רמ"א ז"ל לכאן, וקרוב לודאי אצלי שאם היה בא לידו ספר בעי חיי ששני האחים הגאונים ז"ל הכשירו דכה בא', כמותם היה פוסק ולא היה פוסל ודוק.

ובדברי הגאון חיד"א ז"ל יש לי עיון, כי בספרו לדוד אמת (סימן י"א אות ט"ז) כה כתב: "פצוע דכה צריך לומר בה", וכשאין ספר תורה אחר אף בכה"כ יקראו בו בלא ברכה".

תחילה וראש יש להבין מהו שכתב "אף בכה"כ", והנה כך הגירסה בספר לדוד אמת שתחת ידי, דפוס לבוב תרס"א, וצולם מחדש בירושלים תשכ"ג הוצאת "כרם שלמה", ואיני מבין הדברים היטב, ונ"ל ברור שבמקום אף "בכה"כ", צריך לומר אף "בכה"ג", והיינו אף בכהאי גוונא, ורצונו לומר דאף בכהאי גוונא שבבית הכנסת אין ספר תורה אחר, עם כל זה יקראו בלא ברכה ודוק.

אבל ראיתי שבספר לדוד אמת הוצאת "אור ודרך", ירושלים תשמ"ו, כך הגירסה: "וכשאין ספר תורה באף בית הכנסת יקראו בו בלא ברכה", ואיני יודע מנין להם גירסה זו, ונראה לי שאחר שלא הבינו מהו ראשי התיבות "בכה"כ", מדעתם הבינו ופתרו ראשי התיבות "בית הכנסת", והא ראייה שהם גרעו והוסיפו אות ב' לתיבת "אף" וכתבו באף, והלשון מגומגם ואינו מובן היטב, ולא מצינו תנאי זה שלא יהיה ספר תורה "באף בית הכנסת", ודי אם אין באותה בית הכנסת, ועיין פרי מגדים אור"ח (סימן קמ"ג אש"א אות) ולכן לי נראה כמו שכתבתי שצריך לומר כה"ג, ויש לברר בדפוסים ישנים.

שוב מצאתי לגאון אי"ש צדיק ז"ל בספרו בית מנוחה (דקעה ע"א אות ל"ב) שכתב: "פצוע דכה צריך לכתוב בה' וכשאין ספר תורה אחר אף בכה"ג יקראו בלא ברכה" עכ"ל, ואף שלא כתב שמקורו בספר לדוד אמת, מכל מקום נראה ברור שהעתיק דברי הרב לדוד אמת, ומבואר שהגירסה היא "בכה"ג", והיינו בכהאי גוונא כדכתיבנא, וגם מבואר שפסק כחיד"א שאם כתוב דכה בא' פסול ויש לקרוא בלא ברכה.

ומתבאר שכאן בספרו לדוד אמת החיד"א ז"ל פסק לדינא שצריך לכתוב דכה בה' וכל שספר התורה לא נכתב כן אלא כתוב דכה בא' יקראו בו בלא ברכה, ונמשך בזה אחר ספר אמת ליעקב, כי ספר לדוד אמת נאצל מספר אמת ליעקב והוא כקיצור ספר אמת ליעקב כנודע וכתוב בשער הספר, אבל לעומת זאת החיד"א ז"ל עצמו בספרו שיורי ברכה יו"ד (סימן ער"ה אות ד') כתב: "לא יבוא פצוע דכה לכתחילה צריך להיות בה', ואם נכתב בא' לא נפסל – כן כתבו שני האחים נשואים הרב שדה יהושע והרב כנסת הגדולה בתשובות בעי חיי יו"ד (סימן רל"ג) ע"כ.

ולכאורה כאן בשיורי ברכה פורתא לא דק, דהן אמת מה שכתב שאם נכתב דכה בא' לא נפסל – אכן כן היא דעת שני האחים הפוסקים כנ"ל, אבל איך לכתוב לכתחילה בזה הם נחלקו, ולדעת הרב שער יהושע יכתוב דכה בה', ואילו לדעת אחיו בעל כנסת הגדולה שניהם כאחד שוים וטובים ולכתחילה יכול הסופר לכתוב כטוב בעיניו וכמו שהבאתי דבריהם לעיל וצע"ק.

על כל פנים מתבאר בדברי החיד"א כאן דאכן לכתחילה צריך לכתוב דכה בה' אבל אם נכתב בא' לא נפסל ספר התורה, דהיינו שאפשר לקרוא בו ואפילו לברך עליו, וזה לא כדכתב בספרו לדוד אמת הנ"ל.

ויש לנו לדעת כמאן עיקר, אם כספרו שיורי ברכה שאם כתוב בספר תורה דכה בא' לא

פסל, ושמע מינה שיכול לקרוא בו עם ברכה, או כבספרו לדוד אמת שספר תורה שכתוב בו דכא בא' יקראו בו בלא ברכה.

והיה מקום לומר שהרי ספרו לדוד אמת נדפס לראשונה בעיר ליורנו שנת תקמ"ו, וספר שיורי ברכה יו"ד הדפיס החיד"א לראשונה בסוף ספרו חיים שאל ח"א בשנת תקנ"ב, אם כן תפוס משנתו האחרונה עיקר, וכסברת שני האחים הגאונים בשו"ת בעי חיי שאין לפסול ספר תורה שנכתב דכא בא', ובפרט שספר בעי חיי נדפס לראשונה בשנת תקמ"ח אחרי שנדפס ספר לדוד אמת, ויש לומר שאם החיד"א ז"ל היה רואה דברי שני הגאונים שמכשירים כשכתב דכה בא' כמותם היה פוסק ודוק.

אלא שעדיין לא יצאנו מן המבוכה, כי החיד"א ^{אוצר החכמה} ז"ל זכה להדפיס בחייו עוד שתי פעמים את ספרו לדוד אמת עם תוספות ותיקונים, בשנת תקנ"ו, ובשנת תקנ"ז, וככתוב בספר חיד"א (דף ר'), ושתי מהדורות אלו הם מאוחרות לספרו שיורי ברכה הנ"ל, ויש לומר שהם עיקר, וכך דעת החיד"א ז"ל עם שראה דברי שני הגאונים הנ"ל שהביאם בספרו שיורי ברכה.

וכל שלשת המהדורות הללו אינם תחת ידי לבדוק איך כתב שם החיד"א ז"ל ואם עמד בשיטתו הראשונה שספר תורה שנכתב דכא בא' פסול, או אחר שראה דברי הרבנים בבחי חיי שינה דבריו וצ"ב. [שוב הודיעוני כי בספר לדוד אמת ליורנו תקמ"ו (דכ"ז ע"ב), ושם תקנ"ו (דכ"ט ע"א), ושאלוניקי תקנ"ז (דכ"ה ע"ב), ושאלוניקי תקס"ז (דכ"ג ע"א) זהים לנדפס והחיד"א כאן לא שינה מיד].

ובפרט יש לצדד כן עם הידיעה המפורסמת שלימדנו החיד"א ז"ל בהרבה חיבוריו שכל מה שהביא בחיבורו ברכי יוסף ושאר ספריו ולא גילה דעתו להדיא, אין להוכיח שגם הוא עצמו כך סובר, כל עוד שלא חיוה וגילה דעתו להדיא שכן דעתו, וכאשר לימדנו זאת

הגאון חיד"א ז"ל בספרו שו"ת חיים שאל ח"א (ר"ס ח'): "אמרת שראית שהבאתי דבריו בספרי הקטן ברכי יוסף ומשמע שכן דעתי אלו דבריך הידיד נר"ו. תשובה, העידותי בכס היום שכל דין מראשונים ואחרונים אשר הבאתי בספרי ברכי יוסף אין כונתי כד'ל מסכים הולך לענין דינא, דאפשר דלא עמדתי בתשובה אז בדין ההוא כפי עיוני הקצר, רק אגב והטא עין לו ראתה והבאתי להקל מעל המעיין טורח החיפוש, ומזקנים אתבונן הרב כנסת הגדולה והרב יד אהרן, כי כל ישעם להורות משפט גבר איה מקום כבודו ולא שבא הדין ההוא במצרף כור חכמתם שהם מסכימים עמו וזה נודע לכל. וגם אני בעוניי זה דרכי, זולת כשאומר "וכן עיקר" וכיוצא אז אני מגלה דעתי הקצרה. אבל בלאו הכי רק שאני כותב בסתם הדין ההוא בשם אומרו - עדיין טעון לינה בעומקה של הלכה" עכ"ל.

ורבינו החיד"א ז"ל חזר על הודעה זו גם בהקדמתו לספרו מחזיק ברכה, ועוד שם במחזיק ברכה או"ח (סימן תקמ"ח אות ג'), ובספרו כסא רחמים על מסכת סופרים (פ"א ה"י ד"ה והנה אני), ובשו"ת יוסף אומץ (סימן פ"ב) עיין שם.

ולפי זה יש מקום לומר שאמת נכון הדבר שהחיד"א ז"ל בספרו שיורי ברכה הביא דברי שני האחים הגאונים דכל שכתב דכה בא' לא פסל ויברך, מכל מקום אחר שלא כתב עלה הנפק ולא גילה דעתו שכן הוא סובר, העיקר מה שפסק בספרו לדוד אמת, עם שיש מקום לומר שבשעה שהדפיס ספרו לדוד אמת (המהדורות המאוחרות) לאו אדעתיה מה שהביא בספרו שיורי ברכה, שאם אכן זכור היה לדעת שני האחים הגאונים ז"ל מדוע ולמה סתם ולא כתב ואפילו ברמז שלא כדעתם וצע"ע.

מכל מקום אף שבדברי רבינו החיד"א ז"ל יש לנו מן המבוכה, לענין הלכה כבר העלו גדולי האחרונים שאף לדידן בני ספרד

שכותבים דכה באות ה', מכל מקום אם נכתב בספר תורה דכא בא', אין לפסול ואין צורך לתקן הספר, וכדכתב הכהן הגדול ז"ל בשו"ת זרע אמת ח"ג שהזכרתי לעיל, שעם שראה דברי החיד"א בלדוד אמת הנ"ל שיש לכתוב דכה בה' וכשאין ספר תורה אחר יקראו בלא ברכה, העלה לדינא דאין לתקן ספר תורה שכתוב דכא בא', והזכיר דברי שני האחים בשו"ת בעי חיי הנ"ל והעלה שב ואל תעשה עדיף ולא לתקן מא' לה' ע"ש. [ובחיבורי ברכת יעקב (דף צ"ד) כתבתי: "עיינ בחיבורי כרם יעקב (סימן י"ג אות ו' דקל"ב ע"ב) שהבאתי שם דברי הגאון מאיטליה, מקום מגוריהם של הגאון חיד"א והגאון זרע אמת, מר ניהו רבה רבי מנחם עזריה מאיר קאסטילנובו ז"ל שבספרו מסגרת השלחן יו"ד (סימן שצ"א) כתב כלל גדול שבמחלוקת הגאון ברכי יוסף והגאון זרע אמת, הלכה כזרע אמת שהוא בתראה, והובא בספר שרי חמד (כללי הפוסקים סימן ט"ז אות מ"ו) ע"ש, ודון מינה נמי לנדון דידן, ובפרט שהגאון זרע אמת כבר ראה דברי הברכי יוסף ולא נתקבלו אצלו" עד כאן לשוני שם, ודון מינה לנדון דידן].

ובהיותי בזה ראיתי לגאון המובהק רבי אברהם אדאדי ז"ל בספרו השומר אמת (סימן ט"ז אות ב' דף ס') שכתב: "לא יבוא פצוע דכה שנמצא כתוב באות א', בשיווי ברכה (סימן ער"ה) הביא משני אחים הרב כנסת הגדולה ואחיו שהכשירו ע"ש, ושתיקה כהודאה דמיא, וכן כתב הרב שערי אפרים להכשיר, ולא ידעתי מדוע בספרו לדוד אמת (סימן י"א סט"ז) כתב דאם אין ספר אחר יקראו בו בלא ברכה" עכ"ל.

והנה הוא ז"ל כבר עמד במה שהערתי בס"ד שלכאורה יש סתירה במשנת הגאון חיד"א ז"ל, אמנם מה שכתב שהחיד"א ז"ל שבספרו שיווי ברכה הביא דברי שני האחים הגאונים בשתיקה ושתיקה כהודאה, ושמע מינה שכן דעת החיד"א – תימה שכבר הבאתי דברי

החיד"א ז"ל עצמו שכל שבספרו ברכי יוסף מעתיק דברי הפוסקים ולא מפרש דעתו להדיא שכן נוקטים אין ראיה מה דעתו וכנ"ל, וידיעה זו מפורסמת היתה אצל כל גאוני בני ספרד, כמו שתראה לגאון מטריפולי רבי יעקב רקח ז"ל בספרו שלחן לחם הפנים (סימן ער"א דף ק"ג), וכן כתב דודי זקני ריש גלותא דבבל מוה"ר הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בשו"ת רב פעלים ח"ד (או"ח סימן ל"א, ויו"ד סימן י"ט, וסימן כ"ח), וכן כתבו רבני מצרים בשו"ת תעלומות לב ח"ד (סימן י"ט אות י"ב דמ"א ע"ג) ועוד שם (סימן כ' דמ"ד ע"ב), וכן כתב הגאון ראב"ד ג'רבה מהרמ"ז ז"ל בשו"ת ויאמר משה יו"ד (סימן י"ב דט"ו ע"ד) ע"ש, וזכורני שהגאון משאלוניקי רבי אברהם הכהן ז"ל בספרו טהרת המים האריך בזה, ע"ש. והיותר תימה אצלי שראיתי עכשיו שידיעה זו לא נעלמה מהגאון רבי אברהם אדאדי ז"ל, שמצאתי לו בספרו שו"ת ויקרא אברהם או"ח (סימן י"ד) שהביא דברי החיד"א שכל שלא פירש להדיא דעתו אין ראיה מה הוא סובר, ואין אומרים מדשתק שמע מינה שתיקה כהודאה, וצ"ע.

מכל מקום דעת הגאון השומר אמת ז"ל שכל שתיבת דכה כתובה בא' ספר התורה כשר ואפשר לברך עליו וכסברת שני האחים הגאונים, וגם הגאון רבי מנחם בכמהר"ש ז"ל מעיר התורה אנדרינפול בספרו דבר אמת (סימן י"א אות ט"ז) כתב אם נכתב דכא באות א' לא נפסל, וצייין לבעי חיי הנ"ל, ולא הזכיר כלל דברי החיד"א בספרו לדוד אמת עם שאדוק ודבוק בו טובא ודוק היטב.

וכן פסק הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו ספר חיים (סימן כ"א דף פ"ט דפו"ח) וצייין לספר דבר אמת הנ"ל, וספר כרם שלמה. ולא הזכיר כלל דברי החיד"א ז"ל בלדוד אמת עם שמזכירו שם באותו מקום פעמים הרבה ודוק היטב.

וכדעת מעיל צדקה וסייעתו כנ"ל, ולכתחילה יש לכתוב דכה בה' דאחרי רבים להטות" ע"ש.

הרי דמסיק שגם דעת אדמו"ר מהרש"ז ז"ל לא היתה אלו למקומו ששם כך נהגו מכבר לכתוב דכה בא', אבל בעלמא אף דעת מהרש"ז שלכתחילה יש לכתוב בה' כדעת רוב הפוסקים ושגם דעתו ז"ל שאין לתקן וכמו שנמצא כן יהיה ודוק.

וכיוצא בזה מצאתי לגאון מדוברונא ז"ל בשו"ת דברי נחמיה יו"ד (סימן כ"א ד"ס ע"א) שבתחילה הביא דברי הגאון שארית יהודה הנ"ל וכה כתב: "והנה למעשה וודאי עדותו של דודנו מהרי"ל ז"ל בעל שארית יהודה בשם מו"ח זקני רבינו אדמו"ר מהרש"ז ז"ל נאמנה ואין לנו לנטות מדבריו, בפרט ששמעתי שכך נמצא כתוב בתורתו של מו"ח זקני רבינו מהרש"ז ז"ל, אך זהו לענין לכתוב לכתחילה כן [ר"ל דכה בא'], אבל אם להגיה ספרי התורה שכתובים דכה בה' – עדיין צ"ע, דעם היות שבשארית יהודה שם העיד שמו"ח זקני אדמו"ר מהרש"ז ז"ל ציוה להגיה ספר תורה שהיתה תחילתה כתובה דכה בה' וכו' כנ"ל, אפשר דהיינו במקום שלא היה כי אם ספר תורה אחת כתובה בה', כדמשמע לשון "היתה תחילתה" שהוא לשון יחיד, וספרי התורה שכתובים דכה בא' אפשר היו רבים, אבל במקום שהרוב הם הכותבים דכה בה' צ"ע איך לעשות, דלהניחם כך כל אחד ואחד כמו שהם אינו מתקבל שהרי ממה נפשך אלו או אלו פסולים (לכאורה) דהא אפילו קוצו של י' מעכב, ולתקן הרוב כמיעוט גם כן לא יתכן" ועיין שם מה שהאריך בזה. ונראה לי שהתשובה בדברי נחמיה שם חסרה ולא נשלמה, וזה מצוי בספר כמו שם ס"ס כ', ע"ש].

הרי שגם הוא ז"ל צדד בדברי הגאון מהרש"ז ז"ל שיש לתקן ולכתוב דכה בא' היינו במקום שרק אותו ספר תורה היה כתוב דכה

וזו לשון הרב כרם שלמה האס ז"ל הנ"ל ונמצאים הדברים שם או"ח (הלכות קריאת ספר תורה די"ד ע"ד): "פצו דכה בין שנכתב בא' בין שנכתב בה' כשר ואין צריך להוציא אחרת ולכתחילה יכתוב הסופר בה' עיין שו"ת מעיל צדקה (סימן כ"ט) ושו"ת מהרא"ף ח"א (סימן ע"א) עכ"ל. [ומה שכתב שו"ת "מהרא"ף" היינו שו"ת "תשובה מאהבה" לגאון רבי אלעזר פלקלש ז"ל כנודע].

ובספר משנת אברהם (סימן ל"ב) האריך מאוד מאוד בענין איך לכתוב דכה אם בא' או בה', ומסקנתו שרוב הפוסקים דעתם לכתוב לכתחילה דכה בה' ע"ש, והוסיף: "ולענין דיעבד יש מי שאומר שאם נמצא דכה בה' ימחק (שארית יהודה בשם אחי הרב מהרש"ז), ויש מי שאומר להיפך דאם נמצא בא' כשאין ספר תורה אחר יקראו בו בלא ברכה (חיד"א בלדוד אמת), ויש אומרים שכמו שנמצא כך יהיה (מעיל צדקה והסכמת האחרונים) עכ"ל.

והנה מה שכתב בשם החיד"א בלדוד אמת זה נכון, אלא שמן התימה שלא הזכיר דבריו שבשירי ברכה שהביא בשם שני אחים גאונים שהכל כשר כנ"ל, ואולי ספר זה לא בא לידו.

ומה שכתב במשנת אברהם משם מהרש"ז ז"ל שאם כתוב דכה בה' יש לתקן לא', הנה בביאורו שם הביא דברי השארית יהודה בשם אחי הגאון מהרש"ז ז"ל שציוה לתקן מדכה בה' לדכה בא', וכתב עלה: "ודבריו סתומים וחתומים ותמוה שיחלוק על כל הקדמונים והאחרונים הנ"ל שדעתם יותר בה', ואפשר שציוה כן רק במדינתו מדינת רייסיץ שנוהגים כן מכבר כהאשכנזים הנ"ל לכתוב בא', ורק ספר תורה אחת היתה נמצאת בה' ושפיר ציוה לתקן וללכת אחר הרוב ורובו ככולו, אבל בשאר המדינות שאין מנהג קבוע, בזה גם הרב מהרש"ז הנ"ל מודה דכמו שנמצא כן יהיה

מווילנא זצ"ל (סימן א' דף ט') מכתב יד הגאון רבי מרדכי עפשטיין ז"ל (נרפס בשנת תשמ"מ), שכה כתוב שם: "בתורה צריך לכתוב פצוע דכה בה', והגיה [הגר"א] כל ספרי התורה, ומצוה לפרסם" עכ"ל, ושמע מינה שדעת הגר"א ז"ל שיש לכתוב דכה בה', ועשה מעשה להגיה כל ספרי התורה שנכתבו דכא בא', ומינה תשמע שהמנהג הקדום היה לכתוב דכא בא', שהרי כך היו כתובים ספרי התורה הישנים כנ"ל, וכן כתב בהערות שעל ספר מעשה רב, ועיין שם ודוק היטב. [ומה שכתב בהערות שם שמנהג בני ספרד לכתוב בספר תורה דכה בא' – ז"א, ואולי ר"ל בני תימן וכדכתב בספר סערות תימן הג"ל וצ"ב].

ולפי זה המנהג הקדום דבני אשכנז היה לכתוב דכא בא', וכך כתבו בספרי התורה הישנים עד שצוה הגר"א להגיהם כנ"ל, וכן העיד בספר משנת אברהם הג"ל שראה בספרי תורה ישנים מסופרים מומחים שכתבו דכא בא', וזה מתאים עם האמור לעיל דמנהג אשכנז הקדום עולה כמסורת הירושלמי וכנ"ל ודוק היטב.

והגאון רבי שלמה גנצפריד ז"ל בספרו קסת הסופר ח"ב (דקכ"א ע"ג) כה כתב: "פצוע דכה, ה' בסוף, ואית דגרסי א', והעיקר בה', ומכל מקום אם נמצא בא' אין לתקן ספר התורה אלא ישאר בכך, וכתב הגר"א מרגליות ז"ל בשו"ת בית אפרים יו"ד (סימן ס"ד) שאם עדיין אין ספר התורה בשלמותו והטעות נמצאת ביריעה, או אפילו בספר תורה שלם אלא שנמצאו בו גם טעויות אחרות ברורות שצריך לתקן, אז הם הוא רוצה לתקן גם דכא ולמחוק הא' ולכתוב ה' במקומה הרשות בידו, אבל אם ספר התורה כשר אין להוציאו מכשרותו ולתקנו בשביל זה לבדו".

וצע"ק שהגר"א מרגליות ז"ל עצמו בספרו שערי אפרים (שם) העלה דלכתחילה יש

בה' ורוב ככל הספרים שם היו כתובים דכה בא' לכן אמר לתקן ולכתוב דכה בא', אבל לא אמר לעשות כן במקום שהרוב כותבים דכה בה' וכנ"ל, וזה כדברי הרב משנת אברהם ודוק. [ובענייני יש לי לעמוד בכמה פרטים בדברות קדשו בדברי נחמיה שם ועוד יבואר אי"ה].

וכן הגר"א נאה ז"ל בספר קצות השלחן ח"ג (ס"ס פ"ז ד"נ ע"א) אחר שהביא דברי ספר שארית יהודה בשם מהרש"ז ז"ל סיים: "ומיהו פשוט דאף לדעת אדמו"ר מהרש"ז ז"ל אם בספר תורה כתוב דכא בה' אין צריך להוציא אחרת משום זה" ודוק היטב.

וכתב בספר ערוך השלחן יו"ד (סימן הע"ר סעיף כ"ב): "בקרא דלא יבא פצוע דכה יש גורסים בה"א ויש באל"ף, וכבר נהגו על פי המנחת שי לכתוב בה"א, וזה המנהג ברוב תפוצות ישראל, אמנם במדינת רייסין עמד אחד מן הגדולים המיוחדים בדורות שלפנינו, והאריך לבאר לכתוב דווקא באל"ף, וכן נהגו אחריו רוב סופרי רייסין עד היום הזה, ועיקר טעמו דדכה בה"א הוא לשון נקבה כמו רכה, דקה, לבונה זכה, וגם באו כן בלשון רבים כמו רכות, דקות, אבל באל"ף הוא שם דבר ואת דכא ושפל רוח, תשב אנוש עד דכא, ואינו בא בלשון רבים רק באל"ף, כמו להחיות לב נדכאים, ובפצוע דכא הוי גם כן שם דבר [הגאון החסיד מהרש"ז ג"ע] עכ"ל, ועיין לאחיו הגאון ז"ל בשו"ת שארית יהודה (סימן ט"ז), ולתלמידו בשו"ת דברי נחמיה יו"ד (סימן כ"ב) ע"ש. [וקצת משמע שרוב סופרי רייסין נהגו לכתוב דכה בא' היינו משום שכך פסק הגאון מהרש"ז ז"ל, ובספר משנת אברהם משמע שעוד מקדמת דנא כך היה מנהג רייסין לכתוב דכא בה' כמנהג בני אשכנז הישן, ולא משום שכך העלה ופסק הגאון מהרש"ז ז"ל וצע"ק].

וראיתי בספר "מעשה רב החדש" דינים והנהגות מהגאון החסיד הגר"א

לכתוב דכה בה', אבל אם כתוב בא' כשר, ואין להגיהו ולמחקו, וכל שכן שאין להוציא ספר תורה אחר ע"ש, ולא הזכיר שאם יש טעויות אחרות בספר תורה אם רוצה יתקן גם דכא ויכתוב דכה, ועיין.

^{אוצר החכמה}

ולגאון אדמו"ר מוהרי"י מקומרנא ז"ל ראיתי בספרו היכל הברכה דברים (שם דק"מ ע"א) שכתב: "דכה בספרים שלנו דכה באות ה', ואם נמצא באות א' כשר לכתחילה ואסור לתקן ולמחוק, והמוחק יתקצצו ידיו" רח"ל וכו', וכן עשה מעשה בנו אדמו"ר מהאר"צ ז"ל בספר תורה שלו שכתב דכה באות ה' כמו שראיתי נדפס בספר "שולשלת קומרנא" ע"ש.

וחידוש חדש ומענין ראיתי לגאון מטשוס ז"ל בספרו שו"ת פאת השדה (סימן נ"ב) שנשאל בשני ספרי תורה שבאחד כתוב פצוע דכא באות א' ובשני כתוב פצוע דכה באות ה', אם מותר לקרא בשניהם ביחד באחד פרשת השבוע ובשני מפטיר, והעלה שמותר, עיין שם ^{אוצר החכמה} דבריו ודוק.

עוד יש לעיין דיש מקום לומר שלדעות אלו שספר התורה כשר, אם ימחק וישנה יש לדון דאסור, שהרי שלא לצורך אסור למחוק אותיות ספר תורה ואפילו שלא שם הויה ב"ה, ולדעת המגן אברהם (סימן קנ"ד אות ט') איסורו מן התורה ועיין פרי מגדים שם, ושו"ת הר הכרמל יו"ד (סימן כ"א) הובא בפתחי תשובה יו"ד (ר"ס רי"ב אות א'), ושו"ת שנות חיים (ספר סתם סימן ג') הובא בקסת הסופר (לשכ"ה סימן י"ט אות ה') ותימה שלא הזכירו דברי המגן אברהם הנ"ל, ולפי רוב הפוסקים הנ"ל המכשירים הוי המחיקה שלא לצורך ואסורה, לכן ישאיר ספר התורה בלא למחוק, והוי כההיא דראש השנה (כ"ה ב') כשלא נתת לא עשית מעשה בידך כשנתת עברת ועשית מעשה בידך ע"ש, ודוק.

וראיתי בשו"ת ציץ אליעזר חי"ג (סימן פ"ו אות ד' ד"ה שנית) שאחר שהביא דברי

החיד"א בלדוד אמת שספר תורה שכתוב בו דכא ב' יקראו בלא ברכה כתב: "וכך ראיתי למהר"י אלגאזי ז"ל בספר אמת ליעקב שכתב שאם נמצא כתוב בספר תורה דכא בא' על זה חל פסק הרמ"א ז"ל שבשעת הדחק שאין לציבור רק ספר תורה פסול ואין שם מי שיכול לתקנה יש אומרים שיש לקרות בו בציבור ולברך עליו ויש פוסלים, והכרעת הרב כנסת הגדולה היא דכשאין ספר תורה כשר שיקראו בו בלא ברכה, ואם כן ציבור או מורה הוראה החושש משום דילמא מברכים ברכות לבטלה ורוצים לתקן ולכתוב דכה בה' במקום א', בודאי שיש מקום להתיר להם זאת".

ותימה שקיצר מאוד ולא הזכיר לכל הפוסקים שזכרנו ושיטתם שאין לתקן ויניח ספר התורה כמו שהוא, ואיך אפשר לכתוב "בודאי שיש מקום להתיר להם זאת", גם לא זכר מה שהביא החיד"א בשו"ת ברכה דברי שני האחים הכנסת הגדולה ואחיו שער יהושע שהכל כשר כנ"ל, ולכן מה שהביא הכרעת הכנסת הגדולה דכשאין ספר תורה כשר שיקראו בו בלא ברכה, אינו שייך לנכון דידן דהוא מיירי כשמצאו טעות בספר התורה אבל לא גבי דכה בה' או בא' שהכשיר וכתב ששניהם טובים ועוד הרבה יש לעורר ואקצר.

וגם בשו"ת באר משה ח"ח (סימן נ"ב) ראיתי נשאל שבשעת קריאת התורה מצאו בספר תורה שהיה כתוב דכה בא', אם יוציאו ספר תורה אחר, וגם אם אחר השבת יתקנו לכתוב דכה בה', או מאחר שכבר נכתב בספר התורה דכה בא' יניחו כך, והשיב "שיוציאו ספר תורה אחר, ואם אין ספר תורה בדיעבד יקראו בה, ולאחר שבת בודאי טוב מאוד לתקן ספר התורה ולכתוב דכה בה'", וביסס תשובתו כיון שיש גדולי עולם שכמעט פוסלים ספר תורה הכתוב דכה בא', וציין לדברי הרב חיד"א בספרו לדוד אמת ועוד מחברים שהובאו בספר משנת אברהם, וסיים: "והגם שאנחנו נגררים אחרי

משום דכתיבי כולוהו בא' לית לן בה, וכל שכן דאשכחן מסורה אחריתי דמייתי לה מהר"ר מנחם לבית מאיר בספר קרית ספר דכתב "דכא" תלתא תרין בא' וחד בה' עכ"ל, הא קאמר בהדיא דלאו כולוהו כתיבי כחדא בא', אבל אכתי לא משמע לן בהדיא הי מנייהו בה' דאורייתא או דנביאי או דכתובי" עכ"ל.

ועל מה שכתב: "דאשכחן מסורה אחריתי דמייתי לה מהר"ר מנחם לבית מאיר בספר קרית ספר דכתב "דכא" תלתא תרין בא' וחד בה' כנ"ל, ציין הרב המהדיר שם (הערה ה') לדברי הרב המאירי בספרו "קרית ספר ח"ב דצ"ג ע"ב" עכ"ל.

ועיינתי בספר קרית ספר שם ולא מצאתי מאומה ששיך לנדון דידן, ששם עסק הרב המאירי לברר איזה פרשיות פתוחות או סתומות בתורה, ואביא לשונו: "פרשה י"ט לא יבא פצוע דכא פסוק אחד בלבד, והיא סתומה, וכנגדה בגליון נו"ן כפולה. פצוע וכרות מלאים" עכ"ל, ומה ענין זה למסורה שהביא השער יהושע בשם הרב המאירי, אתמהא. [נוראה אני שהרב המהדיר הנ"ל נמשך אחרי דברי המהדיר של תשובות רבינו יוסף טאיטאצק (דף ק"ד הערה כ"ח) שציין לדברי הרב המאירי הנ"ל בקרית ספר דצ"ג ע"ב – אבל ז"א וכמשנ"ת].

וברור אצלי שספר קרית ספר ח"ב שנדפס מאזמיר תרמ"א – נדפס חסר ולא בשלמותו, וכל מה שכתב הרב המאירי בעניני המסורה אין לפנינו בספר קרית ספר, וחבל על דאבדין. [ועיין בספר קרית ספר ח"א (דנ"ז ע"ב) שנשמט לשון ותוקן שם (הערה רמ"ט) על פי מה שהעתיק הסופר הקדמון רבי אברהם חסאן ז"ל מספר קרית ספר ע"ש].

שוב התבוננתי וראיתי שדברינו הנ"ל שספר קרית ספר שלפנינו חסר, מוכרחים מהמשך דברי הרב שער יהושע שם, שאחר שהביא דברי הרמ"ה אבולעפיה ז"ל בספרו

הגרא"ז מרגליות ז"ל שמכשיר בדיעבד ספר התורה ואם אי אפשר להחליפה מותר לקרוא באותה שבת עם ברכה, וכדאי הוא לסמוך עליו אפילו שלא בשעת הדחק וכל שכן שהגאון רבי דוד מקרלין ז"ל סובר כוותיה, עם כל זה בודאי אחר השבת יתקנו ויכתבו דכה בה', לחוש לדברי הפוסלים לגמרי, כך נ"ל להלכה ולמעשה. ומה שיש לעזור בדבריו ז"ל כבר נתבאר לעיל בס"ד.

ולענין הלכה אחר שרבים מן הפוסקים כמו שני האחים הכנסת הגדולה ואחיו שער יהושע, השערי אפרים, והזרע אמת, והתשובה מאהבה, וקסת הסופר וורכים דיעמייהו, כתבו להדיא שספר תורה בין שנכתב דכא בה' בין בא' כשר ואין למחוק ולתקן – נראה שכן עיקר.

מילואים.

א. כתב הגאון רבי אליעזר פלקלש ז"ל בשו"ת תשובה מאהבה ח"א (סימן ע"א): "ראיתי אור תורה אשר כל ישראל הולכים לאורו לא רצה להכריע וכתב וז"ל דכה בה"א כתיב בכל ספרי ספרדיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותמהתי על המאירי ז"ל שלא הזכירו".

והנה ספר אור תורה אינו לפני, אבל ראיתי לרבי יהושע בנבנשתי ז"ל בספרו שו"ת שער יהושע ח"ב (י"ד סימן כ"ז דשל"ג סע"א) שכתב: "ואזלו לאסתכולי בספר דמסורתא רבתא ואשכחו דכתיב בה הכי "דכא" תלתא זימנא כתיב, פצוע דכא, ואת דכא ושפל רוח, חשב אנוש עד דכא, אנ"כ [אורייתא נביאי כתובין] וכיון דכתיב דכא בא' סברו דקושטא דמילתא הוא בא' וכו' וכו', ואפילו הכי אמינא דקושטא דמילתא בה' צריך דכה באורייתא, דאי חימא משום הא דכתיבנא לעיל בשמא דמסורתא – ליכא ראיא מהתם דלא נחית למימר אלא מנינא דאיכא תלת [דכה] באורייתא נביאי וכתובי. אבל לא נחית אי הוי בא' או בה' ואי

"ספר קסת הסופר לרב המאירי כך נזכר בספר פורת יוסף לרבי יוסף סמקרי והוא כפי ענין ספר פורת יוסף גם כן על עניני מסורת, וחסרות ויתרות על התורה".

ולאמור יש לשער שאולי "ספר קסת הסופר" הנ"ל הוא חלק נוסף מספר קרית ספר ששם הרב המאירי "איטפל בחכמתא דמסורתא", וברוך היודע.

ודע דעל רבי יוסף "סמקרי" כמדומה שלא שמענו מעולם, וחשבתי שאולי צריך לומר רבי יוסף "סמברי", ואכן מצאתי בלקוטים מספר "דברי יוסף" הנדפס בספר סדר חכמים וקורות הימים ח"א (דף קכ"ו) שכתב: "רבינו מנחם לבית מאיר חיבר ספר המכונה קרית ספר על הגהות ספרי תורה וכו', ועשה כללים לחכמת הדקדוק נקרא עט סופר" ודוק.

ובספר אוצר הספרים ח"א (ערך פורת יוסף דתנ"י ע"ב) ראיתי שכתב: "פורת יוסף רבי יוסף מקרי המכונה קתאיי(?) על מסורת תנ"ך כעין ספר מנחת שי, ותיקון סופרים, כתב יד מספר וכו'", ועיין גם באוצר הספרים ח"ב (דף רכ"ג ודף שצ"ו ע"א) ודוק היטב.

ב. לעיל עמדנו בארוכה בדברות החיד"א ז"ל בענין אם בספר תורה כתוב דכה בא', שבספרו לדוד אמת פסל הספר ואילו בספרו שיורי ברכה הביא דברי שני האחים לבית בנבשת שהספר כשר וצ"ע לדינא מה דעת החיד"א ז"ל כנ"ל בארוכה.

והנה בדברינו דלעיל מתבאר דהכרעת רוב ככל הפוסקים הן רבני בני ספרד והן רבני בני אשכנז דלכתחילה יש לכתוב דכה בה' אבל אם נמצא דכה בא' אין לפסול ולתקן, ואם כן נראה שבאנו למה שלימדנו רבותינו הפוסקים ז"ל שכל פוסק שסותר דברי עצמו ואין לנו גילוי והכרע מהי עיקר דעתו והיאך סבירא ליה, ולעומת זה יש לנו גילוי איך סוברים רוב הפוסקים. יש לנו לעשות עיקר את המקום שבו

מסורת סייג לתורה, שדן שם בדברי המסורה אם דכא בא' או בה' ומסיק דבספרי המסורה שגרסו דכולם בא' "שיבושא הוא", סיים בשער יהושע: "ותו דבעל קרית ספר ומהר"ם מרוטנברג דאינהו נמי איטפלו בחכמתא דמסורתא לא פליגי עליה [דהרמ"ה] ולא אדכרו כלום, שמא סבירא להו דהכי הוא קושטא דמילתא ולא דייקי למדכריה" עכ"ל.

הרי שהוא מעיד שהרב המאירי ז"ל בספרו קרית ספר נטפל לעסוק ולברר דברי בעלי המסורה, והמעין בספר קרית ספר שלפנינו יראה שאין זכר כלל לעיסוקו של הרב המאירי בבירור ואימות דברי המסורה, אלא שמע מינה שהספר שלפנינו חסר ודוק.

ושמא מתוך דברי הרב שער יהושע שהעיד שהרב המאירי ז"ל שתק והסכים לבירור הרמ"ה בדברי המסורה שצריך לומר דכה תתורץ תמיהת הרב אור תורה הנ"ל ודוק.

ועכשיו מצאתי בדברי הרב המוציא לאור הראשון של ספר קרית ספר הוא הרה"ג רבי משה הכהן נהר ז"ל שבהשמטות לספר (דצ"ט ע"ב) מכח הכרח אחר הגיע למסקנה שספר קרית ספר ח"ב חסר, והוא שהרב המאירי לא מנה סכום מנין הפסוקים והתיבות והאותיות של חומש דברים כמו שעשה בשאר ארבעת החומשים, ובלשונו: "לפי רוב התמיה הזו על שלימות רבינו המחבר ז"ל הדבר ברור שבודאי הוא פעל ועשה כל המספרים בשלימות אלא דנאבד מכתב היד או אכלו עש וכיוצא ולא מצאו המעתיק" וזה כמו שכתבתי שחסר סוף ספר קרית ספר, ויתכן ששם היו כתובים דברי הרב המאירי "דאיטפל בחכמתא דמסורתא" ודוק.

ובתולדות הרב המאירי הנדפסים בראש ספר בית אבות על מסכת אבות, בילגורייא תרע"א, ברשימת חיבורי הרב המאירי (ר"ז ע"א אות י"ג) כתב המוציא לאור:

דעתו מסכמת לרוב הפוסקים והוא העיקר ^{אוצר החכמה} לדינא, וכמו שכתב הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל בתשובותיו מהדורה תנינא (סימן ל"ו סד"ה השבתי ד"ג ע"א): "ודאי ברור שהרשב"א בתשובותיו חזר בו ממה שכתב בחידושו, וכו', וביותר יש לומר בנדון דידן דרוב הפוסקים הם חולקים על הרשב"א, בודאי ניחא לן לומר דחזר הרשב"א והודה לדבריהם, וכיוצא בזה כתבו התוספות בחולין (ע"ט א' ד"ה בלשון) ע"ש.

והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת חיים ביד (סימן קכ"ה אות ע"ג דקכ"ז סע"ד) כתב: "וקיימא לן פוסק שסותר דבריו אהדדי – סמכין אדעתיה שהיא כסברת רוב הפוסקים", וכן הוא בספרו שו"ת חקקי לב חו"מ (סימן נ"ב ד"ה ועוד דקס"ט סע"א), ובספרו שו"ת חיים ושלום ח"א (סימן כ"ב דמ"ה ע"א, וסימן ל' דס"א ע"א) ע"ש. ובשדי חמד (מערכת גירושין סימן א' אות י"ד סד"ה איש) כתב: "ואחרי שדבריו סותרים זה לזה יש לנו לעשות עיקר מדבריו המסכימים לדעת רוב הפוסקים כמובן", והגאון מהרש"ם ז"ל בתשובותיו ח"ג (במפתחות לסימן נ' ד"ג ע"ד) כתב: "פוסק שדבריו סותרים זה את זה יש לנו לומר שחזר בו וסבירא ליה כרוב הפוסקים", וגם וכן הוא בספרו שו"ת מהרש"ם ח"ד (ס"ס ד'), וכן כתב הגאון מהרח"ך ז"ל בשו"ת שמחת כהן ח"ה (יו"ד סימן ל"א דף קע"ג), ושם ח"ו (יו"ד סימן מ"ז ד"ס ע"ב), ועוד שם אה"ע (סימן ט' דפ"ט ע"ב), ובהגהתו לשו"ת אהב משפט אר"ח חיים

(סימן ט"ז דל"ד ע"ב) כתב: "הכנסת הגדולה סותר דברי עצמו למה שכתב בשיירי כנסת הגדולה, ומסתברא דהעיקר בדעתו כמו שכתב בשיירי כנסת הגדולה כרי להסכימו עם דעת האחרונים, וכהאי גוונא כתב הרב משכנות הרועים (מערכת מ' אות א') והכנסת הגדולה בכללי הפוסקים (אות נ"ה) ע"ש.

ולפי זה אחר שיש סתירה בדברי החיד"א ז"ל יש לנו לנקוט כדבריו המסכימים עם רוב הפוסקים, והיינו דלכתחילה יכתוב דכה בה' ומכל מקום אם נמצא בא' אין לפסול, וכדהביא בספרו שיורי ברכה דברי שני האחים הגאונים ^{אוצר החכמה} וכמשנ"ת בס"ד.

ועיין בענין זה בחיבורי ברכת יעקב (דף ק"א, ודף ר"ה, ודף רכ"ה), ובחיבורי גר יהודה (דף קי"ג, ודף קי"ח, ודף קפ"ז), ובחיבורי כרם יעקב (סימן ג' אות ד'), ובחיבורי ברכי נפשי ח"ב (סימן ט' אות ג'), ובחיבורי שלום יעקב (סימן ד' אות ו'), וסימן ה' אות ג', וסימן ו' אות ג'), ובחיבורי מאמר יעקב (סימן ל"ה דף קס"ו) ועוד שם (סימן כ"ב דף קצ"ו), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ה (סימן י"ט דף פ"ו, וסימן כ"ז דף קל"ג, וסימן מ') ובחיבורי מנוחת שלום ח"ו (סימן ב' אות א' דף ל"ד) ובשאר חיבוריי, ונתבארו הדברים היטב בקונטרס כת"י שכתבתי בס"ד בענין "דרך ההכרעה כשיש סתירות בדברי הפוסקים", השי"ת יזכני להוציאו לאורה במהרה עם כל שאר חידושי תורתי כיר"א.